DAWRA ARKEÖLOĠIKA MA' DWAR IL-BIRGU

L-Arkeöloġija hi x-xjenza jew is-sengħa, li titħaddet fuq l-Istorja, jew fuq ix-xogħol tal-qedem. Mela, dawra arkeöloġika mal-Birgu tfisser studju u żjara tal-ħwejjeġ u lokijiet qodma li jinsabu l-Birgu, li għandhom x'jaqsmu mal-ġrajjiet qodma tiegħu.

Tismagħhom igħidulek: Uh kemm hu ikrah il-Birgu! Għal min jifhem, is-sabiħ jew l-ikrah hu relativ; għal min għandu moħħu mimli bin-nuħħala fid-dehen dgħajjef tiegħu, il-għażla tas-sabiħ u l-ikrah hi aktarx mifluġa. Il-għorrief jagħżlu u jmorru jżuru iżjed lil Pompej imġarrfa, milli lil New York—l-iżjed belt ġdida, sabiħa u kbira tad-Dinja. Min imur Ruma, ifittex iżjed li jżur il-*Foro Romano*, il-Kolossew u ħafna kolonni mkissra u statwi bla ras, milli jiġġiera mat-toroq, twal u wiesgħa, magħmulin dan l-aħħar. Tisma' 'l-Franċiżi, 'l-Amerikani u 'l-Ingliżi jgħidu "f'pajjiżna għandna toroq u pjazez iżjed sbieħ u wiesgħa minn dawn. Mita niġu hawn u nħallsu flusna, niġu biex nitpaxxew bil-monumenti tal-qedem biex nitwettqu bl-Istorja." Mela fejn hi s-sbuħija jew il-kruha inħalluha fid-dehen ta' min jaf. Mela l-Birgu ikrah? Londra, Pariġi, Brusell, mitejn sena ilu ma kinux isbaħ mill-Birgu. Min irid jara b'għajnejh, imur hemm, u jara t-toroq ewlenija, imxattrin, dojok, bit-taraġ, tlugħ u nżul.

Il-Birgu hu magħmul sura ta' trijanglu isoxxele. Għan-nofs inhar mirfud minn Sant'Anġlu; mil-lvant, il-forti Kastilja, mill-punent, il-mina ewlenija. Tliet ponot li jatuh għamla ta' Trijanglu.

Mibni l-Birgu fi żmien il-Feniċi, u mkabbar inbagħad bil-ftit il-ftit, fi żmien il-Kartaġiniżi u r-Rumani u fl-aħħar nett mill-Għarab, li ma baqgħux iżjed qattanija ma' dwar il-Kastell, iżda xxerrdu l-isfel; għalhekk, it-toroq, jew aħjar il-mogħdijiet tiegħu, bħat-toroq ta' bliet oħra ta' dak iż-żmien, ma kinux jiswew, ħlief bħala mogħdija biss, min dâr għal oħra. Għalhekk għal fejn toroq wiesgħa? Dak iż-żmien la karrozzi, la karrettuni, iżda biss xi ħmar jew xi bagħal bil-berdgħa mimlija bil-qamħ jew bil-ħxejjex. It-toroq ma kinux u la mwittija, u la mdawla, iżda dlam ċappa; bil-lejl, in-nies ma toħroġx; binhar, biss wieħed iħalli l-daru, jew għax-xogħol jew għal xi qadja. F'dawn iż-żmenijiet, ġie mibni l-Birgu!! Birgu, hi kelma li tfisser bl-ilsna kollha:

belt taħt kastell u li għandha privileġġi 'l fuq minn ta' dawk ta' nħawi oħra. Mela jekk it-toroq tal-Birgu huma dojoq, fihom dan sabiħ, li huma kollha jinfdu ma' xulxin u fl-aħħar joħduk għall-misraħ, jew Pjazza, kif igħidulha, u mat-tul u l-wisa', f'dil-belt ma tiltaqâx ma' żenqa. Mibni fi żmien mita l-gwerer ma kinux ħlief sarâr u taqbid sider ma' sider, (min qatt kien joħlom, elf sena qabel Kristu, li għad ikun hawn il-balal, il-polvri, il-kanuni u l-ajruplani !) it-toroq tiegħu ma humiex itwal minn twaddiba ta' vleġġa, u kull triq issibilha ħajt quddiemha, li jgħatti t-toroq l-oħra, għal biex, mita, jekk l-egħdewwa jidħlu fil-belt, ma jsibux irkabtu għal fejn imorru, jitħabblu, u l-Maltin, moħbijin wara l-kantunieri u għassa għalihom, joħorġu fuqhom, jaħsduhom u jagħilbuhom. Mela issa nibdew id-dawra tagħna, u nibdew, kif jixraq, minn l-ewwel **Bieb tal-Belt.**

Dan il-Bieb—li ma nafx jekk fid-dinja hemmx ieħor li għadu jżomm, bħalu, ix-xebh u l-għamla tal-qedem, u għalhekk bħala Storja hu ta' fejda liema bħalha—hu mwettaq u mħares minn żewġ bibien oħra, bħala żewġ għassiesa tassew qawwija. L-ewwel bieb imsejjaħ *Advanced Gate* kien fih pont jirtafa' u mħares, barra minn parapetti u l-ambriżuni, ukoll minn foss, li l-lum igħidulu: "Fejn sabu 's-Sinjur." Kif tidhol il-ġewwa, issib wesgħa u bieb ieħor imsejjaħ *Couvre Porte*—bieb għall-mistkenn, jew li jaħbi, il-għaliex jaħbi għal kollox mill-għajnejn ta' l-egħdewwa u tal-barranin. Sa ftit ilu, kellu pont jirtafa' u qiegħed fuq foss il-ġmiel tiegħu: foss li jħażżem il-Belt minn baħar għall-baħar. Hu hekk wasa' u għammieq, illi l-ebda magna tal-gwerra ta' żmien l-imgħoddi, ngħidu aħna sal-1840, ma kienet tista' tagħilbu. Il-lum, ħaġa oħra. It-tielet bieb—li hu l-bieb veru tal-Belt,—jissejjaħ *Porta Maggiore,* kien fih ukoll foss u pont jirtafa' iżda mħabba l-karrozzi u l-*Motors* ta' żminijietna, kellhom bil-fors iwittuh u jordmu l-foss. Fuq il-gwarniċun tiegħu, tinsab b'ittri tal-bronż din il-kitba bil-latin : OBUMBRASTI SUPER CAPUT MEUM IN DIE BELLI. Ps. 133. *Inti, ja Mulej, ħaristni fil-jum tat-taqbida.* Kemm hu sabiħ u f'loku dan il-qawl !!! Ma' dwar dal-bieb, hemm imħażen, kmamar,stalel u ħwienet għall-munizzjon.

Il-Birgu, hu mħażżem bis-swar, imsejħin Firenzuola, minnaħa ta' Bormla, tas-Salvatur, tal-Kalkara u jispiċċaw f'Sant'Anġlu għan-naħa tal-Port il-Kbir. Ma' tul dawn is-swar jinsabu tliet fortizzi ta' ġmiel u ta' qawwa bla qies. L-ewwel waħda hi **Il-Fortizza ta' San Ġwann**, kif tħalli l-bieb maġġur, li kienet miżmuma mill-Kavalieri tal-Lsien ta' l-Italja. It-torri tiegħu għoli, imsejjaħ Kavalier, kien bħala għassa tad-daħla tal-belt.

Nimxu iżjed 'il quddiem, inżommu mal-lemin; fejn tgħib it-triq Strada Torre S. Giovanni, insibu l-**Armerija**, mibnija mill-Gran Mastru Laskri. Din swiet ta' monasteru tas-Sorijiet ta' S. Benedettu, ta' Armerija, ta' Kwartier u ta' Sptar. Aktarx għal din il-ħaġa ta' l-aħħar kienet mibnija, il-għaliex il-Kurituri twal tagħha juruna hekk. Din qiegħda ma' ġenb il-**Forti ta' San Ġakbu**, li kien miżmum mill-Kavalieri tal-Lsien ta' Aragona. Jekk wieħed jitla' fuq il-Kavalier, jitpaxxa b'Panorama sabiħ tassew. Max-xellug: id-daħla tal-Port, il-Belt Valletta u Sant' Anġlu; quddiem ir-Rikażli, l-Isptar ta' Bigi, il-Kalkara; għal-lemin l-Isptar Militari, is-Salvatur u l-ħżiem tas-swar, imsejjaħ Kottoniera. Tħares taħt, u tilmaħ il-*Posta di Castiglia*, l-iżjed lok għażiż u ta' qima għal l-Istorja ta' Malta. Dan il-post, sal-ġurnata tal-lum, għadu jissejjaħ il-**Prexxa**—kelma maqluba minn *Breccia* jew mogħdija ġos-sur: il-għaliex fil-għodwa tas-7 ta' Settembru 1565, it-Torok, b'qawwa kbira, ħabtu għall-Birgu, mill-għolja tas-Salvatur, u kienu ġa dawruh bħal kagħka minn Kordin,S. Margarita, S. Elmu, il-Ponta tal-Forok, u riedu dik inhar jagħmlu tagħhom darba għal dejjem; u rnexxielhom, balleċ, għal nikta li jitilgħu bis-slielem fuq il-post ta' Kastiljai u jħaffru mogħdija mnejn igħaddu; iżda, għal xejn, għax mall, deher La Valette, imsejjaħ bil-għaġla għall-għajnuna, il-Maltin, malli lemħuh, intlew iżjed bil-ħila, u t-Torok imħarbtin u mġarrfin rashom l'isfel, qatgħu jiesħom, ħarbu, b'għajb kbir tagħhom. Igħid il-Bosio, illi t-Torok (nistħajjel jien aktarx f'dan il-post) lemħu 'l-Madonna, lil San Ġwann u lil S. Lawrenz, fl-imkien ma' qtajja' ta' Anġli, iħarsu s-Swar tal-Birgu. Ħasbuhom suldati għadhom kemm waslu għall-għajnuna. Tant beżgħu u triegħdu, li x-ximitarri bdew jaqgħu minn idejhom, fittxew id-dgħajjes, rikbu u telqu għal barra l-Port. Saħħa! Saħħa! Ara, imsieken, iżżuruna iżjed, għax agħar għalikhom!!! Din il-ġrajja hekk sabiħa, mhux bil-fors għandna nemmnuha, iżda, mita hi mwettqa mix-xhieda tal-Bosio, li semagħha mill-Kavalieri u mis-suldati, mhux ta' min jiċħadha kif ġie ġie. Inklelè nistgħu niċħdu l-ġrajjiet kollha tal-pajjiżi kollha tad-Dinja! Issa nidħlu l-mina tal-Kabuċċini, ingħaddu l-pont, u nindieħsu mal-kortin ta' S. Orsla. Hemm **dar**, il-lum imġarrfa, igħidu li La Valette kien jistrieħ fiha, u jati l-ordnijiet minn hemm. Iżjed 'il quddiem u mas-sur is-sur, niġu fuq is-**Sur tal-Miratur**. In-naħa tax-xellug jinsab foss, il-lum imsejjaħ Mandraġġ, imgħammar min-nies fqar. Fiż-żmien, kien fih żewġ mogħdijiet għall-baħar. Kien jiswa biex fil-gwerra jdaħħlu fih

id-dgħajjes tas-sajjeda jew kajjikki, biex ikennuhom minn l-egħdewwa. Sew sew, mill-Bieb li jieħu għal Kastilja hemm triq—għax ftit dejqa, isejħula Strada Stretta—li tieħdok għal Strada Brittanica, dari msejħa Strada di Castiglia.

F'nofs dit-triq jinsab Palazz, il-lum igħidulu **tal-Miljunarju**, sabiħ tassew, nisthajjel li kien xi Berġa. Minn l-arkitettura tiegħu jidher biċ-ċar, li kien mibni fi żmien il-Gran Mastru D'Omedes (1536) jew qabel. Max-xellug, ftit 'il hawn minn dal-Palazz, jekk wieħed jidħol fi Strada Tramontana isib xi djar qodma tassew, u fosthom **Dar ta' stil Normann**, jiġifieri mibnija fi żmien meta Ruggiero Normanno, fis-sena 1090, ħeles lill-Maltin minn taħt is-Saraċini. Minn hemm nilwu għax-xellug u fi Strada Maestrale nsibu **djar kbar qodma tassew.** Minn hemm mill-ġdid għal Strada Brittanica, u qabel ma nilwu għal Strada S. Scolastica, ma' daharna, għandna bini ġdid flok il-**Knisja Griega ta' S. Nikola**, waħda mit-tliet Parroċċi. Inkomplu nimxu, u nsibu l-knisja u l-kunvent ta' S. Scolastica. Hawn kien **l-ewlieni Sptar ta' l-Ordni.** Għajb illi l-prokuratur ta' dawn is-Sorijiet, biex bena ftit mizzanini, ftit snin ilu, ġarraf il-faċċata u l-portun ta' dan l-Isptar. Dal-portun kien sabiħ tassew, stil Sikulu-Normann, magħmul b'ħafna kolonni mgħarsin ma'xulxin u bi qwas sejrin għal xejn għal xejn, igħidulhom *a sesto acuto*. Ftit iżjed 'il quddiem, għal biex nixorbu ftit arja safja tal-baħar! u fl-istess ħin nitgħaxxqu b'waħda minn l-isbaħ panorami. Hawn aħna nsejħulu s-**Sur tal-Miratur.**

Taħt St. Anġlu, fejn il-lum jilagħbu t-*Tennis*, kien hemm il-**Ħabs ta' l-Ordni**, iżjed 'il quddiem hemm il-**Guvi** jew għerien taħt l-art, li kienu Ħabs għal l-Irsiera. Dawn ġew imġarrfin ftit snin ilu minn l-Armirall, biex jibni xi mħażen, imma nbagħad bdielu. Ħdejn dawn, imiss mal-baħar, naraw il-**Għar tal-Paġġi,** fejn fis-sajf kienu jgħumu l-Paġġi tas-Sultan. Minn hemm nitilgħu għal Strada Prigione, u minn fuq il-fosos ninżlu taraġ. Hawn qegħdin nindieħsu ma' dar kbira. Naħseb jien li kienet il-**Berġa ta' l-Italja.** Fiha swali kbar, btieħi u kurituri; iżda ħarsu lejha minn Strada S. Lorenzo, u taħt waħda mit-twieqi intom tilmħu, maqlugħa mill-ħajt: Arma magħmula bħax-xemx birraġġi, ġo nofsha hemm is-Salvatur, u taħt hemm din il-kitba: IN TE DNE. SPERAVI *(Fik, ja Mulej jien ittamajt)*. Tgħid idik il-Berġa jew dâr kien joqgħod il-Kavalier Malaspina? Tgħid dik il-kitba saret b'tifkira tal-mewt glorjuża ta' dan il-Kavalier?....Biex ma nitilfux żmien nimxu 'l quddiem, induru għal Pjazzetta, u nigbdu għal Strada S. Antonio,—hekk imsejħa imħabba l-**Knisja ta' S. Anton Abbati**, mibnija mill-griegi u waħda

mit-tliet Parroċċi tagħhom. Il-lum nofsha mġarrfa u ħanut tal-Karpentieri. Tidher mill-fdal li kienet sabiħa u mdaqqsa, ta' stil doriku, imżejjen ġmielu. Fejn tispiċċa din it-triq, insibu max-xellug Strada Palazzo Antico del Governatore, iżda hi magħrufa taħt il-laqam ta' **Triqt il-Lhud**. Tgħid il-għaliex ? Għaliex għal xi żmien swiet ta' *Ghetto*, jiġifieri fiha l-Lhud kienu kollha bil-jedd miġbura, u ma kinux jistgħu joħorġu minn djarhom, qabel ma' titla', u wara li tgħib, ix-xemx. In-naħħa tax-xellug ta' min tiela', tilmaħ dar kbira, il-lum imqassma f'ħafna djar, li kienet **il-Palazz tal-Gvernatur**. Iżjed 'il fuq; u minn fuq it-tumbata, lejn il-Pjazzetta mill-ġdid, u qabel ma tilwi għal-lemin biex toħroġ għal fuq is-sur tal-Miratur, tindieħes ma' dar; fuq il-bieb anġlu jittajjar, bi vleġġa u skrizzjoni tal-qilla f'idu, meħuda minn Amos Profeta. Aktarx din hi biċċa minn Palazz. Fis-sala għad hemm faċċata ta' Altar u niċċa u statwi mal-ġnieb, żewġ daħliet għas-sagristija. Tgħid din kienet id-**Dar tal-Gran Prijur ?**

Nerġgħu għall-Pjazzetta, u ninżlu għal Str. S. Lorenzo, induru għax-xellug, ingħaddu l-Knisja tat-Tirnità, u nsibu ruħna fil-Knisja tal-Karmnu, fejn fi żmien kien fiha l-Patrijiet, mibnija fuq il-lok ta' knisja oħra dedikata lill-**Madonna ta' Monserrat**. Kienet magħżuża wisq mill-baħrin taġ-ġfien u tax-Xwieni ta' l-Ordni.

Fl-aħħar niltaqgħu ma' **San Lawrenz-il-Baħar**. Dil-Parroċċa, l-iżjed qadima ta' Malta wara l-Kattidral, twaqqfet fi żmien Ruggiero Normannu (1090) u maż-żmien, fil-1530, ġiet magħżula mill-Gran Mastru Lisle-Adam biex tkun Kunventwali ta' l-Ordni. It-tifkiriet u l-glorji ta' din il-Knisja, jiġu mfakkra u miktuba fit-tul, f'ħarġa għaliha biss. Ma' ġenbha hemm l-Uratorju ta' S. Marija, il-lum imbiddel fl-Awla tal-Kapitlu, ħdejha kien hemm **Knisja ta' S. Andrija**. Għan naħa tax-xellug, inti u tiela', hemm l-Uratorju tal-Kurċifiss, mibni fuq iz-Zuntier fejn hemm midfuna l-iġsma mqaddsa ta' missirijietna u ta' dawk li ħallew ħajjithom għat-Twemmin Nisrani fis-sena 1565. Fil-lemin mill-ġdid: l-Uratorju ta' S. Ġużepp, li kien għal l-ewwel Knisja ta' S. Katarina iżda meta wasal l-Ordni f'Malta, ġiet im-kabbra mill-Griegi ta' Rodi u magħmula Parroċċa taħt l-isem ta' **Nostra Signora Damascena**. F'dan l-Uratorju, f' Kappella n-naħa tal-lemin, jinsabu magħżuża **il-Kappell u s-Sejf ta' La Valette**. Minn hemm noħorġu għall-Misraħ jew Pjazza Vittoriosa, u l-ewwel ħaġa li nilmħu hi t-Torri jew l-**Arloġġ tal-Birgu**, mibni mill-Gran Mastru D'Omedes fis-sena 1549. Minn fuqu LaValette kien

igħarrex biex jara l-postijiet ta' l-egħdewwa u fl-istess ħin, bissinjali tal-bandieri, u bid-daqq tal-qampiena jati l-ordnijiet lill-Kavalieri, imxerrdin fuq il-furtizzi. **Il-qampiena** hi dik stess li għadha ddoqq is-sigħat. Ftit l-isfel minn l-Arloġġ, tinsab Kolonna jew **Muniment tal-VITTORJA**, helu ħafna, magħmul fi żmien il-Gran Mastru Perellos, flok ieħor li kien sar b'tifkira ta' dawk il-qalbiena li mietu fl-1565. Minn hawn nimxu għal Strada Porta Maggiore, u max-xellug nilmħu Palazz kbir ġmielu b'ħames indani: il-**Palazz ta' l-Inkiżitur**. Dan bnieh il-Papa Alessandru VII fis-sena 1656, u ried illi waħda mit-toroq tiġi msemmija għalih: Strada Alessandrina. Mal-minkeb tax-xelluġ ta' dan hemm triq imsejħa Strada Vescovo, għaliex? Għaliex, jekk tħarsu 'l fuq lejn il-lemin, tilmħu Palazz ieħor, li hu **l-Palazz ta' l-Isqof**, il-lum skola taż-żgħar. Bnieh l-Isqof Cubelles. Mal-lemin ta' l-Inkiżitur issa għandna l-Knisja tal-Lunzjata, bil-Kunvent tal-P.P. Dumnikani. Ġol-bitħa tal-Kunvent kien hemm kolonna, igħidu li kienet tat-tempju ta' Ġunone. X'sar minnha? Imma ħarsu lejn **il-Kampnar**, xi dnub li waħħlulu miegħu ħitan ġodda! Il-Kampnar hu ta' min jiflih bir-reqqa. Ta' stil Romanesk, il-kolonni, il-kapitelli twal twal u rqaq. Kienu tal-knisja l-qadima, il-lum minn dil-knisja baqgħu xi ħitan għal Strada S. Giorgio. Itilgħu ftit 'il fuq u duru għal-lemin ta' Strada Torre S. Giovanni, dari **Strada dello Stendardo** għax aktarx fuq it-Torri kien ikun hemm il-Bandiera ta' l-Ordni tperper. Fil-kantuniera tilmħu pilastru normann. Bir-rfus jinsabu pilastri bħal dawn ma' tul din il-Belt, iżda mħabba l-bini jew tiswijiet ġodda, bil-mod il-mod qegħdin igħibu. Hawn aktarx kien hawn **il-Knisja ta' S. Ġorġ**, jekk ma kenitx fejn il-lum tinsab il-Lunzjata. Ninżlu lejn it-taraġ u nsibu ruħna ħdejn sur li kien jaqta' għal kollox il-Birgu mill-baħar, fejn kienet tinsab bwejba, biex mix-xatt tista' titla' għall-Belt, jekk tħallik il-għassa. Hawn kienet tinsab **Polvrista**, li din, fit-18 ta' Lulju 1806 ħadet in-nar, ma jafux kif, u d-djar kollha ta' dawk l-inħawi ġġarrfu, għalhekk isejħulu **l-Imġarraf**. Kienu mietu 149.

Minn hemm għal Strada S. Lorenzo, u fejn taraw ħajt lixx, dari kien hemm Palazzi fejn kienu joqogħdu l-Kbarat tal-Birgu. Meta taslu x-Xatt ta' S. Lawrenz, idħlu l-Mina tat-Tarzna, jekk iħallukom, u fejn taraw il-Fran ta' l-Ammirall, iftakru illi sa l-1824 kien għad hemm tliet loġoġ kbar, li taħthom, kienu jsewwu jew jibnu x-Xwieni ta' l-Ordni. Kienet **it-Tarzna ta' l-Ordni.**

Il quddiem iżjed. Ingħaddu t-*Tunnel* taħt il-Knisja tal-Karmnu, u nilmħu mal-lemin **Palazzi**, wieħed ikbar u isbaħ minn

l-ieħor. Dawna kienu tal-Kbarat ta' l-Ordni bħal ma ta' l-Armirall, tat-Turcopelier u Superjuri oħra. Sew sew fit-tarf tal-*Victualling Yard*, fuq wieħed minn l-imħażen li jatu għall-GUVI tar-Rsiera, hemm niċċa magħluqa, iżda bil-permess ta' l-Armirall jista' wieħed jaraha. Fiha **Kurċifiss**, u xbihiet oħra ta' qaddisin. Din saret biex turi li f'lokha kienet tinsab Knisja qadima ta' S. Andrija, li tneħħiet, biex tâti wisa' għal l-Imħażen tat-Tarzna ta' l-Ordni. Issa f'tarf ix-xatt insibu foss mimli bil-baħar, igħidulu Mandraġġ, li jagħżel 'il **Sant'Anġlu** minn l-art u jagħmlu gżira. Dan hu l-Kastell l-iżjed qawwi u ta' ġieħ fid-Dinja kif iddur. Hu hekk kbir illi jista' jiġbor fi ħdanu, fi żmien il-hemm, 'in-nies kollha ta' Malta. Hu daqs belt. Kif nidħlu fih, fil-maħżen tal-lemin hemm bħal fossa, igħidu li dik hija bidu ta' mogħdija li fi żmien l-Assedju kienet qiegħda ssir biex il-Kavalieri jgħaddu minn taħt il-baħar għall-Forti S. Mikiel. Kif tħallu l-ewwel rampa, qabel ma toħroġ għat-tieni waħda, issibu l-**Knisja ġol-blat** mibnija mill-Konti Ruġġieru fl-1090. Kienet Paroċċa tal-Kastell. Mil-lemin titla' xi 100 tarġa u ssib il-Kavalier fejn hemm **Qampiena** li jaf biha kullħadd, għax fil-Festi tal-Kottoniera ddoqq bla ma' tehda. Fuq il-Kavalier li jħares lejn il-belt Valletta hemm il-**Knisja ta' Sant'Anna**, mirfuda fuq kolonna tal-granit, li kienet tat-*Tempju ta' Ġunone* jew *Astarte*; fiha l-oqbra ta' l-Isle-Adam, ta' La Valette u ta' del Ponte. Ħdejha, il-**Palazz tas-Slaten**, fih portiku sabiħ normann, bitħa, ġnejna u mal-ħajt Arma ta' l-Isle-Adam donnha mnaqqxa l-bieraħ. Mal-ġenb hemm bħal bir fejn Dun Gejtan Mannarinu dam magħluq priġunier għal ħafna snin.

Il-mixja tiegħi hi mitmuma.

Qabel ma nispiċċa sejjer nagħmel mistoqsija u xebh. Hu ikreh il-Birgu? Għal min ma jafx, ma hux sabiħ; għal min jagħraf il-ġrajja tal-Gżira hu sabiħ kemm jista' jkun. Issa kieku nqegħdilkom quddiemkom ix-xbieha ta' Dante, u dik ta' xi xebba sabiħa, xi tgħidu? għall-boloh, ix-xbieha ta' xebba hija ta' ġmiel, dik ta' l-ieħor hija kerha. Iżda min jifhem, meta jilmaħ ix-xbieha tal-waħda, mimlija terra, xufteiha ħomor bil-peprin, ħaddejha miżbugħa, riġlejha barra, imqartsa bħal qartas taż-żebbuġ igħid: Uff xi qżież! Għal Dante, fil-waqt li jneħħi l-kappell, hekk isellimlu: O Dante, kemm int kbir, kemm int għaref, kif saħħart id-dinja u ġbidtha warajk!! Il-kruha tiegħek iżjed tkabbar is-sbuħija tad-dehen tiegħek. Hekk ukoll il-kruha tal-Birgu. Kruha li tagħmlu iżjed sabiħ fl-istorja u l-għaxqa ta' Malta! **Kan: G. M. Farrugia.**